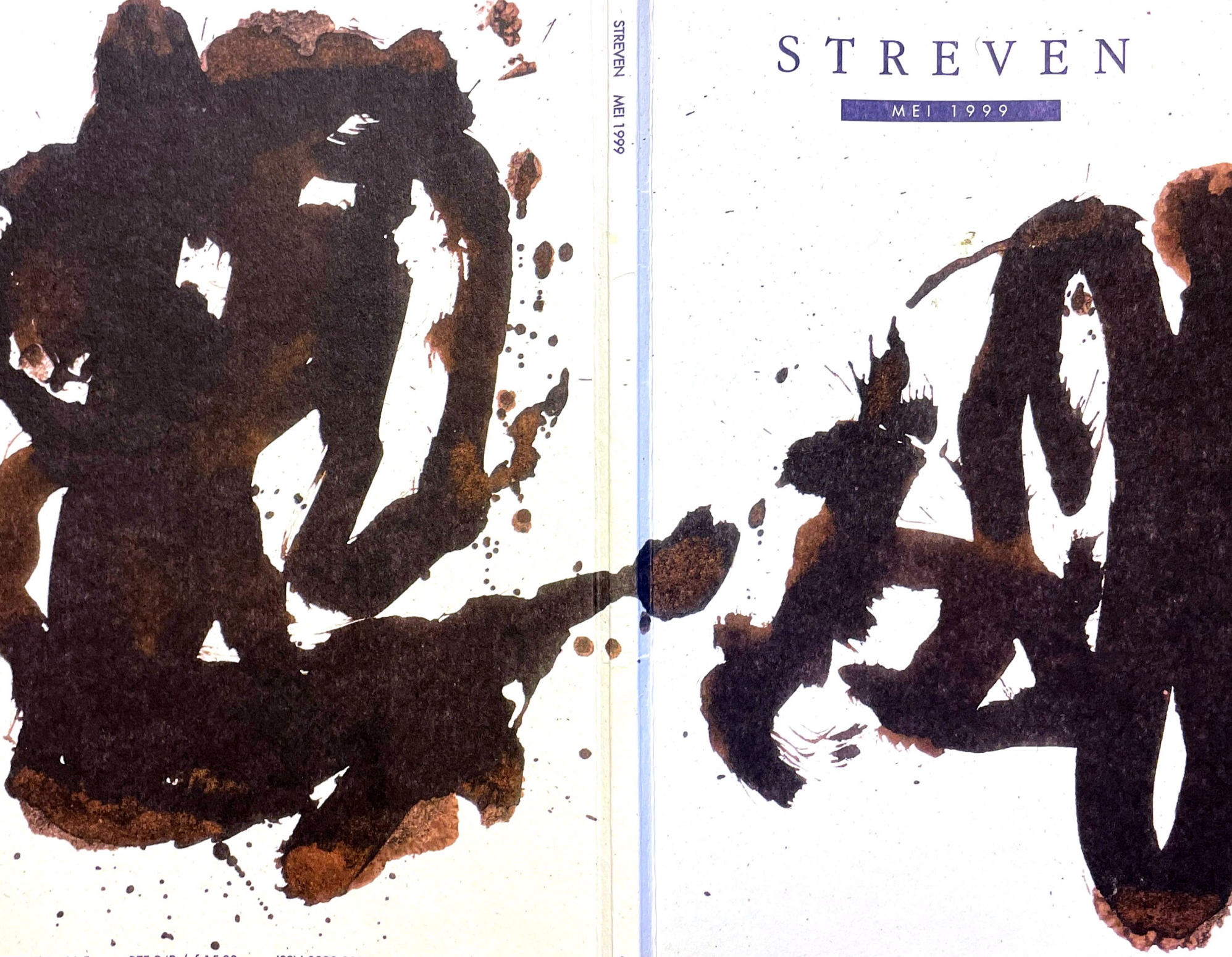

STREVEN

MEI 1999

STREVEN
MEI 1999

VINCENT HUNINK

DE WONDERE WERELD VAN BRENDAAAN

Op 26 juni 1977 landde de Engelse zeevaarder Tim Severin met een eenvoudige houten boot op Newfoundland. Hij had toen een lange reis achter de rug; na vertrek uit Ierland was hij via de Hebriden, de Faeröer, IJsland en Groenland bij het eindpunt gekomen. Het ging niet zomaar om een sportieve of avontuurlijke prestatie of een recordpoging. Severin wilde letterlijk in het spoor treden van de beroemde Ierse heilige en zeevaarder Brendaan en bewijzen dat de heilige tot in Amerika had kunnen komen, bijna veertien honderd jaar eerder en dus ruim voor Columbus.

Tim Severin had zich tot in detail laten inspireren door een achtste-eeuws Latijns geschrift uit Ierland, de *Zeereis van de heilige abt Brendaan* (*Navigatio Sancti Brendani Abbatis*). In deze tekst wordt verteld over een zeven jaar durende tocht, die de abt Brendaan met zeventien monniken onderneemt op de Oceaan ten westen van Ierland.

Aanleiding tot Brendaans reis is een verhaal over het zogeheten Beloofde Land van de Heiligen: een schitterend, vruchtbaar eiland waar de behoefte aan eten, drinken of slaap niet bestaat en waar Jezus Christus ononderbroken het licht is. Als hierover aan Brendaan verteld wordt, vat hij het verlangen op om ook dit eiland te bezoeken en hij gaat met zijn monniken op weg in een zelfgemaakte boot. De tocht voert hen langs allerlei vreemde eilanden, volgens een min of meer herhaald jaarlijks patroon: met Pasen, Pinksteren en Kerstmis zijn ze telkens op dezelfde plekken, en daartussen varen ze her en der op de eindeloze zee, van het ene wonder naar het andere, biddend en vastend. Na zeven jaar vinden ze eindelijk het eiland waarnaar ze op zoek zijn, waar ze veertig dagen mogen blijven. Daarna varen ze rechtstreeks terug naar Ierland, waar Brendaan korte tijd later sterft.

Van de hoofdfiguur van het verhaal, Brendaan, weten we maar heel weinig. De historische Brendaan is waarschijnlijk aan het eind van de vijfde eeuw geboren in het graafschap Kerry in Zuidwest-Ierland en

moet vooral actief geweest zijn als stichter van kloosters, waarvan het bekendste het klooster van Clonfert was. De *Zeereis* noemt hem in de eerste alinea 'vader van zo'n drieduizend monniken'. Rond het jaar 580 is hij gestorven.

De *Zeereis* geeft verder eigenlijk maar weinig houvast voor de biografie van Brendaan of voor de reconstructie van zijn reis. Toch is het verleidelijk dit wonderlijke verhaal waar mogelijk letterlijk te nemen, zoals Tim Severin deed, die zelfs zijn twintigste-eeuwse boot bouwde volgens de beschrijving in de middeleeuwse tekst:

De heilige Brendaan en zijn mensen namen ijzeren werktuigen ter hand en maakten een heel licht scheepje. De ribben en dragende balken waren van hout, zoals gebruikelijk in die streken. Daaromheen spanden ze runderhuiden gelooid met eikenschors; alle naden ertussen smeerden ze van buiten in met vet. Mee aan boord namen ze andere huiden voor nog eens twee schepen, proviand voor veertig dagen, vet om de huiden te bewerken tot buitenbekleding van het schip, en andere gebruiksvoorwerpen die de mens nodig heeft. Ook brachten ze een mast midden op het schip aan, en een zeil en andere benodigdheden om het schip te besturen (c.4).

De verleiding van letterlijke interpretatie geldt natuurlijk niet zozeer voor de beschreven miraculeuze gebeurtenissen rondom Brendaan: wie gelooft er nog in sprekende dieren en andere wonderen? Weinig mensen zullen proberen te lokaliseren waar precies Judas op een steen drijft (c.25) of te verklaren hoe op een kloostereiland de toortsen in de kerk vanzelf aan- en uitgaan, op het juiste tijdstip en zonder te verminderen (c.12). Maar bij andere details zoeken veel lezers naar aanknopingspunten uit de ons bekende werkelijkheid. Bij het vriendelijke zeemonster Jasconius (c.10), op wiens rug de mannen af en toe verblijven, wordt gedacht aan het lichaam van een walvis, al dan niet levend, en voor een mysterieuze hemelhoge pilaar in zee (c.22) kan best een hoge ijsberg of ijsschots model gestaan hebben.

OVER DE OCEAAN

De *Zeereis* wordt vooral ook gebruikt om de precieze route van Brendaan en zijn mannen na te gaan. Het vertrekpunt wordt doorgaans gelokaliseerd in Brandon Creek in Kerry, aan de zuidwestkust van Ierland. Verschillende eilanden en plaatsen die Brendaan aandoet lijken eveneens aanwijsbaar. Zo zal een eiland met schapenkuddes wel een van de Faeröer zijn en is een ander eiland misschien een van de Azoren of de Canarische eilanden. Verdere details zouden kunnen wijzen op de Sargassozee midden op de Oceaan, op de Bahama's en Jamaica, op subtropische of juist grimmige noordelijke contreien. Het eindpunt, een eiland omgeven met mist, wordt gelijkgesteld met Newfoundland: ook

de tocht van Tim Severin eindigde daar.

Laat ik geen misverstanden wekken: veel van dit soort identificaties zijn onzeker en de tekst is allerminst eenduidig. Zo wordt het eiland met de mist in de *Zeereis* vrij dicht bij Ierland geplaatst en niet aan de overzijde van de Oceaan, waar Newfoundland eigenlijk ligt. Er is dus minstens sprake van enige vertekening.

Belangrijker lijkt me dat uit de *Zeereis* slechts voor een oppervlakkige lezer een samenhangende route naar voren komt. Wie iets scherper kijkt, ziet hooguit enkele vage aanknopingspunten die verwijzen naar het noorden of zuiden, maar toch geen duidelijke route. Het wordt nog lastiger doordat Brendaan en zijn mannen *zeven jaren* varen, met ieder jaar vier vaste punten op hun reis. Als je die tocht volledig gaat intekenen op een kaart, levert dat al gauw een warboel op.

Dit heeft, denk ik, ook gevolgen voor de grote vraag 'Heeft Brendaan Amerika bereikt?' Over deze brandende kwestie is in de loop der tijd al heel wat geschreven. In Ierland wil men deze eer nog altijd graag opeisen en ook aan Amerikaanse zijde is men niet op voorhand tegen een mogelijke ontdekking van het continent in de vijfde eeuw. Zeker in Iers-Amerikaanse kringen is deze gedachte populair. Er is daar zelfs een *Society of Saint Brendan* opgericht om de claims kracht bij te zetten.

Inderdaad bewees Tim Severin dat de overtocht van de Oceaan in een houten bootje mogelijk was en in het algemeen schijnt de vroege Ierse navigatiekunde op een behoorlijk peil te hebben gestaan, zodat de Ieren best Amerika gehaald kunnen hebben. Maar ondanks alles blijft het niet meer dan *wishful thinking*: in de tekst van de *Zeereis* wijst geen enkel detail rechtstreeks en onmiskenbaar naar Amerika. 'Misschien wel, misschien niet' is dus het enige zinnige antwoord.

Zo'n antwoord is meestal een teken dat er iets mis is met de vraag. Wie de *Zeereis* met aandacht en onbevooroordeeld leest, moet wel constateren dat vragen van technische of geografische aard eigenlijk niet op hun plaats zijn. Het heeft ook geen zin om, laat ik zeggen, de gemiddelde snelheid van Brendaans boot te berekenen of de hoeveelheid calorieën die zijn bemanning nodig had om de tocht te overleven. De tekst wil een andere, hogere waarheid overbrengen. Vanuit het perspectief van Brendaan en dat van de anonieme schrijver van de *Zeereis* is dat natuurlijk vooral een religieuze waarheid: Gods bestaan en almacht blijken uit zijn wonderbare werken; wie leeft in onvoorwaardelijk vertrouwen op Hem en in dienst van Hem wordt rijkelijk beloond, uiteindelijk met het eeuwig leven.

REISVERHAAL EN SPROOKJE

Dat is in de middeleeuwse literatuur geen nieuw of verrassend inzicht en het verklaart dus nog niet de grote populariteit van de *Zeereis*

gedurende de hele Middeleeuwen en daarna. Die is vooral toe te schrijven aan de wereldse kwaliteiten van de tekst. De *Zeereis* is vóór alles een spannend reisverhaal, vol ontberingen, bizarre wonderen en vreemde verschijnselen, sterke staaltjes van godsvrucht en voorbeelden van eeuwige verdoemenis. Brendaan en zijn mannen trotseren de eindeloze zee en reizen tot aan onvermoede horizons. Het is, kortom, de lokroep van het onbekende die de lezer of toehoorder in de ban moet hebben gebracht. Ook de levendigheid en bijbelse eenvoud van het verhaal hebben ongetwijfeld bijgedragen aan de populariteit van het boek.

Vanuit het zicht van de twintigste eeuw vallen vooral de literaire kwaliteiten van de tekst op. In eerste instantie lijkt de *Zeereis* een heel simpel verhaal, haast een christelijk sprookje. De naïviteit ervan is zeker niet gespeeld of onecht, maar we kunnen toch zeggen dat er heel wat achter schuilt. Het verhaal is dan ook niet uit de lucht komen vallen: uit het moderne onderzoek blijkt dat het relaties heeft met tal van andere teksten, Latijnse en Ierse.

Wanneer en waar de tekst van de *Zeereis* op schrift werd gesteld is niet precies vast te stellen, maar men neemt tegenwoordig een datum aan van iets voor het jaar 800 en zoekt de oorsprong van de tekst in Ierland zelf. Oudere onderzoeken wezen eerder in de richting van een Iers klooster in het Duitse Rijnland in de tiende eeuw. Hoe dit ook zij, we zitten met dit boek in elk geval ruim tweehonderd jaar na de dood van de historische Brendaan. In de periode tussen zijn dood en het ontstaan van de *Zeereis* zijn er al vele verhalen over de bekende heilige in omloop gekomen.

We hebben nu nog een aantal Brendaanhagiografieën over, maar die zijn van veel later datum, wat bijvoorbeeld blijkt uit de overname van motieven uit de *Zeereis*. Toch is het duidelijk dat die teksten teruggaan op verloren gegane, oudere levensbeschrijvingen, die ook ten grondslag hebben gelegen aan de *Zeereis*. Het Brendaanverhaal staat dus in een al veel oudere hagiografische traditie rondom de heilige.

Daarnaast blijkt er een duidelijk verband met vroeg-Ierse literaire genres, namelijk die van *Immrama* (letterlijk 'rondroeingen' van eiland naar eiland) en *Echtrae* ('avonturen, expedities'). Van deze typen Ierse literatuur zijn nog verschillende voorbeelden bewaard, zoals de *Mael Dúin*, de *Ud Gorra* en de *Bran*. Deze teksten, uit dezelfde tijd of iets later dan onze *Zeereis*, gaan in elk geval terug op bronnen uit de zevende eeuw. In vroeg-Ierse *Immrama* ligt het accent op de zeereizen van eiland naar eiland, terwijl het in de *Echtrae* vooral gaat om het betreden van de bovennatuurlijke, andere wereld door de nietige mens. (Ik volg hier de recente Nederlandse studie van Clara Strijbosch.)

Het is overduidelijk dat de *Zeereis* elementen uit beide genres bevat en die vermengt met het hagiografische materiaal over Brendaan. Over

de precieze relatie tussen alle bewaarde teksten is natuurlijk nog veel te zeggen, maar dat is hier verder van minder belang.

De bronnen waaruit de schrijver van de *Zeereis* heeft geput zijn nog veel diverser: zo zijn er motieven uit de sfeer van folklore en volksverhalen, zoals ongewoon grote vruchten en gevechten tussen monsters in zee of in de lucht. Andere elementen doen weer denken aan de antieke epische traditie. Vooral een parallel met Homerus' *Odyssee* is niet vergezocht: ook daar is sprake van een langdurige avontuurlijke zeereis, hoewel de religieuze dimensie daarvan bij Homerus ontbreekt.

DE WERELD EEN KLOOSTER

Sterker dan de antieke literaire invloeden zijn verwijzingen naar de bijbel. Ik doel nu niet eens op bijbelse figuren zoals Christus, Judas of duivels, of op incidentele citaten uit de Evangelies, maar op de vele aanhalingen uit de psalmen. Het lijkt af en toe of heel Brendaans wereld niets anders doet dan eindeloos Gods lof zingen.

Een frappant voorbeeld hiervan maken Brendaan en zijn mannen mee bij aankomst op het zogeheten Vogelparadijs, een eiland met een speciale bron.

Boven die bron stond een boom van enorme omvang en hoogte, geheel bedekt met stralend witte vogels. Ze hadden hem zo dicht bedekt dat de bladeren en takken amper nog te zien waren. Toen de man Gods dit zag, ging hij bij zichzelf denken. Hij vroeg zich af wat dit was en wat de oorzaak kon zijn dat zo'n grote zwerm vogels zich had verzameld, maar hij kwam er niet uit (c.11).

Brendaan barst in snikken uit en bidt tot God hem te onthullen wat er aan de hand is.

Opeens vloog een van de vogels uit de boom: zijn vleugels maakten een geluid als een bel en hij streek neer op de kant van het schip waar de man Gods zat. De vogel zat op de punt van de boeg en begon zijn vleugels te spreiden, als teken van blijheid, en met een rustig gezicht de heilige vader aan te kijken. Meteen begreep de man Gods dat God zijn smeekbede had verhoord. 'Als je een boodschapper van God bent', zei hij tegen de vogel, 'vertel me dan eens waar al die vogels vandaan komen en waarom ze zich hier hebben verzameld'.

De vogel gaf meteen antwoord: 'Wij zijn overgebleven uit de grote val van de Oude Vijand, maar wij hoorden er niet bij vanwege begane zonden. Zodra wij echter geschapen waren, ging hij met zijn trawanten in de fout, wat ook leidde tot onze val. Maar onze God is rechtvaardig en waarachtig, en in Zijn goede oordeel zond Hij ons naar deze plek. Straf ondergaan wij niet. We kunnen hier Gods aanwezigheid zien, alleen heeft hij ons afgezonderd van de anderen die wel standhielden. Wij zwerven door verschillende

delen van de lucht, de hemel en de aarde, zoals ook andere geesten die uitgezonden worden. Maar op zon- en feestdagen krijgen wij het soort lichaam dat u nu ziet, en verblijven hier en prijzen onze schepper'.

De vogel doet dan nog een voorspelling aan Brendaan, waarna het tijd is geworden voor het officie.

Op het uur van de Vespers begonnen alle vogels in de bomen als met één stem te zingen en met hun vleugels te klapperen, met de woorden: *U komt lofzang toe, o God, op Sion, en U moet de gelofte betaald worden in Jeruzalem.* (Ps. 64 [65]:2). Dit vers bleven ze in beurtzang een uur lang herhalen. Het zingen en het geluid van de vleugels klonken voor de man Gods en zijn mensen als muziek, zo zoetgevooid was het.

Ook de volgende dag zingen de vogels er lustig op los. We krijgen de gezongen psalmen keurig met de beginwoorden opgesomd, verdeeld naar de verschillende officies van de dag. Zelfs de kleinere officies zoals sext en none worden niet overgeslagen: zo zingen de vogels haast onafgebroken de lof van God. Intussen roept het verhaal van de vogel allerlei theologische vragen op. Helaas blijven die in de tekst verder onbeantwoord: voor Brendaan is de zaak kennelijk afdoende verklaard.

Het is niet moeilijk om in Brendaan en zijn monniken het evenbeeld te zien van Jezus Christus en zijn leerlingen. Heel nadrukkelijk komt dit naar voren op momenten dat Brendaan zijn monniken moed inspreekt of geruststelt of wanneer de golven rondom zijn boot gaan liggen.

Indirecte bijbelse invloed is er verder van de Apocalyps, waaruit ook eenmaal geciteerd wordt. Dit laatste bijbelboek heeft aan het begin gestaan van een lange traditie van christelijke 'visioenen'. Dat zijn persoonlijk getinte verhalen van mensen die op een of andere wijze hun aards bestaan korte tijd ontstijgen en een blik krijgen op de hemelse heerlijkheden of de folteringen in de hel. Enkele elementen in de *Zeereis* gaan in deze richting: de zoektocht van Brendaan speelt zich wel af op de aardse zee, maar is toch ook een tocht 'naar de andere wereld'. Het Beloofde Land van de Heiligen wordt geschilderd als een voorportaal van de hemel. Nog maar kort daarvoor heeft de lezer via het relaas van Judas een indringend beeld gekregen van de huiveringwekkende hel.

De invloed van de bijbel lijkt ook voortdurend aanwezig in de stijl. De auteur van de *Zeereis* heeft duidelijk niet de aspiratie om Groot en Indrukwekkend Proza te scheppen, zoals enkele andere auteurs uit het vroegmiddeleeuwse Ierland, die soms zo duister en raadselachtig schrijven dat de begrijpelijkheid in gevaar komt. Deze auteur drukt zich juist heel helder en in eenvoudige bewoordingen uit. Zijn stijl is onpretentius maar niet slordig, op wat typische 'fouten' tegen het klassieke Latijn en eigenaardigheden van het Ierse Latijn na. Het

gevolgde stijlideaal is heel duidelijk de bijbel.

De *Zeereis* komt overduidelijk uit een monastieke context: het boek is vermoedelijk geschreven door een kloosterling en is, blijkens de keuze voor het Latijn, ook bedoeld voor een publiek van kloosterlingen. De tekst bevat zelfs duidelijke sporen van de *Regel van Benedictus*, uit het midden van de zesde eeuw. In de tijd waarin de *Zeereis* werd geschreven had deze kloosterregel de veelal strengere oude Ierse kloosterregels verdrongen.

In de *Zeereis* is heel de wereld een klooster. Waar Brendaan en zijn mannen ook komen, men vervult er nauwgezet en met grote toewijding de officies van de dag. Hoe ontheemd of bizar een eiland ook is, men leeft er volgens het kloosterlijk ritme, per dag en per jaar. Voor Brendaan en zijn mannen is een leven van bidden, waken en psalmen zingen vanzelfsprekend: zij zijn immers monniken. Kenmerkend zijn hun soms langdurige perioden van vasten. Hierin is nog iets te zien van de strenge ascetische praktijken in Ierse kloosters uit deze tijd.

KUNSTWERK

De elementen uit al die verschillende tradities en bronnen zijn in de *Zeereis* versmolten tot een nieuw en goeddeels samenhangend geheel. Het boek is vandaag de dag dan ook vooral te lezen als een literair kunstwerk.

In het verhaal is een duidelijk cyclische structuur te herkennen. Het doel waarnaar gezocht wordt, het Beloofde Land van de Heiligen, wordt pas op het eind bereikt, maar feitelijk staat er al helemaal aan het begin een beschrijving van, in het verhaal dat men aan Brendaan vertelt. Tussen dat relaas en de uiteindelijke beschrijving zijn er zelfs een aantal woordelijke overeenkomsten. Deze ringcompositie geeft het verhaal een hecht kader, dat nog wordt versterkt doordat aan begin en eind een tamelijk lang binnenverhaal wordt ingelast.

Voor een logisch denkend, twintigste-eeuws lezer roepen de gemaakte artistieke keuzes natuurlijk wel vragen op. Vooral de cyclische grondstructuur van het werk is eigenlijk bevreemdend: waarom gaat Brendaan eigenlijk op reis als hij het verhaal van Barinthus hoort? Hij weet dan toch al meteen heel precies wat hij er aan zal treffen en zo aanlokkelijk klinkt dat Beloofde Land van de Heiligen helemaal niet. En waarom vraagt hij Barinthus niet gewoon de route erheen, in plaats van lukraak de zee op te varen?

Het reisdoel blijkt tenslotte weinig meer dan een aanleiding te zijn geweest, zelfs voor God. Brendaan moest zo lang naar het eiland zoeken, zo krijgt hij namelijk te horen, 'omdat God u zijn diverse geheimen in de grote Oceaan wilde laten zien' (c.28). Dat had allemaal dus een stuk praktischer gekund, zou je zo zeggen.

Ook in de vertelstijl zijn wel wat merkwaardige punten aan te wijzen. Om maar iets te noemen: de episode van de pilaar in zee blijft in zekere zin in de lucht hangen. We krijgen geen verklaring van doel en functie van de pilaar, en er gebeurt verder zo goed als niets. Brendaan en zijn mannen varen eromheen, meten de zaak op, lezen de mis en gaan weer weg.

Misschien niet zo zeer bevreemdend als wel onbeholpen is de episode over het eiland dat de rug van een monster blijkt te zijn. Een moderne auteur had hier waarschijnlijk een spannend tafereel van gemaakt, maar de schrijver van de *Zeereis* volstaat met een betrekkelijk eenvoudige vertelling.

Het eiland was rotsachtig en er groeide geen gras. Bomen waren er amper en op de kust lag niets van zand. Terwijl de broeders de nacht buiten doorbrachten in gebed en wake, zat de man Gods binnen op het schip. Hij wist namelijk wat dat voor eiland was, maar wilde het niet vertellen om hun geen schrik aan te jagen.

De volgende ochtend droeg hij de priesters op om elk hun mis te zingen, en dat deden ze. Zodra de heilige Brendaan ook zelf op het schip een mis had gezongen, begonnen de broeders rauw vlees vanaf het schip naar buiten te dragen om het te pekelen, evenals de vis die ze vanaf het andere eiland hadden meegenomen. Vervolgens zetten ze een pot op een vuur. Toen ze het vuur opstookten met houtjes en de pot aan de kook raakte, begon het eiland te bewegen als een golf. De broeders zetten het op een hollen naar het schip en riepen de heilige vader om hulp. Hij reikte ze de hand en trok ze een voor een aan boord. Alles wat ze op het eiland hadden gebracht lieten ze achter en ze gingen weer varen.

Nu bewoog het eiland de Oceaan op. Het brandende vuur bleef zichtbaar op meer dan twee mijl afstand.

De heilige Brendaan vertelde zijn broeders wat het was. 'Beste broeders', vroeg hij, 'zijn jullie verbaasd over wat dit eiland deed?'

'Ja', zeiden ze, 'we zijn erg verbaasd en bovendien zijn we enorm geschrokken.'

'Lieve zoons, wees niet bang. Want God heeft aan mij vannacht in een visioen geopenbaard hoe de zaak in elkaar steekt. Het is geen eiland waar we geweest zijn, maar een vis, de grootste van alles wat in de Oceaan zwemt. Hij wil altijd zijn staart bij zijn kop brengen, maar kan dat niet omdat hij zo groot is. Zijn naam is Jasconius.' (c.10)

Pas aan het slot voert de auteur de spanning wat op, waarbij Brendaan de oplossing van het raadsel geeft en de naam van het dier noemt. Maar verrassend genoeg blijft het daar ook bij: we zouden graag van alles over dat goedaardige en behulpzame monster willen weten, maar de episode houdt meteen op.

Misschien zijn het juist deze vreemde en in zekere zin zwakke kanten van de *Zeereis* die het werk zo interessant maken. Ernstige

theologische bespiegelingen en doorwrochte meesterwerken zijn er in het Latijn genoeg, maar er bestaan maar weinig Latijnse geschriften die zozeer de charmes van variatie en avontuur weten te combineren met die van ware eenvoud en diepzinnigheid. Dat laatste is, denk ik, vooral gelegen in het onvoorwaardelijke, bijna kinderlijke godsvertrouwen van Brendaan en zijn mannen.

SYMBOLIEK

Er is nog een specifieke eigenschap die de *Zeereis* zo bijzonder maakt. Het is wel opgemerkt dat de tekst ondanks alles weinig concreet is. Je voelt niet het schuim van de zee in je gezicht spatten of de boot op de golven wiegen. Je beleeft niet echt aan den lijve hoe lang een tocht van veertig dagen is, wanneer die bijvoorbeeld heel kort in een bijzin wordt vermeld. De blik van de schrijver is toch vooral omhoog gericht, lijkt het.

Op zichzelf is dat voor een tekst die uit een monastieke traditie komt niet zo vreemd. In een twintigste-eeuwse documentaire of roman wordt natuurlijk in geuren en kleuren verteld over de fysieke en psychische ongemakken van zo'n reis, de onvermijdelijke problemen van lekkages in het schip, gebrekkige hygiëne of onderlinge ruzies. Wij zouden misschien ook een antwoord verwachten op de simpele vraag hoe de monniken op zee de tijd doorkomen: zelfs Ierse monniken kunnen niet vierentwintig uur per dag bidden of slapen. Maar dit soort details horen eenvoudigweg niet thuis in een vroegmiddeleeuwse tekst van dit type.

Ik zou nog een stap verder willen gaan. Ook deze schijnbare tekortkoming van de *Zeereis* zou ik willen aanmerken als een kwaliteit. Het is juist de relatieve abstractheid van de tekst die een ruimere of meer symbolische lezing mogelijk maakt.

Brendaans wereld is een gesloten universum, vervuld van God. Een wereld gereduceerd tot het simpel decor van zee en eilanden, onder een alles omspannende hemel. Een wereld van eindeloze ruimte, van stilte. In dat haast tijdloze kader krijgen de afzonderlijke verschijnselen en gebeurtenissen abstracte trekken, wat ze haast surrealistisch maakt. De passage met de nutteloze pilaar in zee is daar een goed voorbeeld van, maar ik denk ook aan de psalmenzingerende vogels of de voetbalgrote vruchten. Je waant je af en toe in de verre, vreemde wereld van Salvador Dalí.

Iets vergelijkbaars is te zeggen over het onspectaculaire einde van het verhaal. Als Brendaan na lange jaren eindelijk het Beloofde Land van de Heiligen bereikt, is het een beetje een anticlimax. Veel nieuws ziet hij niet en grote blijdschap overvalt hem ook al niet. Brendaan arriveert, blijft even en gaat weer naar huis, waar hij kort daarna sterft. Ook dit wat fletse slot, dat nogal afsteekt tegen de levendigheid van

al het voorafgaande, laat de lezer uiteindelijk meer ruimte voor interpretatie. Het einde lijkt wel op dat van Homerus' *Odyssee*: ook Odysseus' langverwachte aankomst op Ithaca valt uiteindelijk tegen en de *Odyssee* eindigt allerminst in tromgeroffel en blij gejuich. Misschien gaat het in beide teksten uiteindelijk wel meer om het onderweg zijn dan het bereiken van het einddoel. Of Brendaan zelf deze conclusie zou delen is natuurlijk zeer de vraag.

BIBLIOGRAFISCHE AANTEKENING

De vertaalde fragmenten zijn afkomstig uit: *De zeereis van de heilige Brendaan*, vertaald door Vincent Hunink (Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 1999). De standaarduitgave van de Latijnse tekst is: *Navigatio Sancti Brendani Abbatis*, from early Latin Manuscripts, edited with introduction and notes by Carl Selmer, University of Notre Dame press, Notre Dame (Indiana), 1959. Het moderne reisverslag van Severin is te vinden in: Tim Severin, *The Brendan voyage*, London, 1978 (paperback, met foto's, 1996).

In de Middeleeuwen werd de Latijnse *Zeereis van Brendaan* zelf weer onderdeel van een nog bredere Brendaantraditie, doordat het mede aanleiding gaf tot bewerkingen, nieuwe versies en verduidelijkingen in diverse talen. Voor het Nederlandse taalgebied is vooral de twaalfde-eeuwse Middelnederlandse *Reis van Sint Brandaan* belangrijk. Die tekst is een paar jaar geleden tweetalig uitgegeven in de reeks 'Nederlandse klassieken': *De reis van Sint Brandaan, een reisverhaal uit de twaalfde eeuw*, vertaald door Willem Wilmink, ingeleid door W.P. Gerritsen, (...), Prometheus/Bert Bakker, Amsterdam, 1994. Inhoud, toon en stijl van deze tekst zijn geheel anders. Voor de ingewikkelde relaties tussen de achttiende-eeuwse Latijnse *Zeereis* en de twaalfde-eeuwse Middelnederlandse *Reis*, zie de toelichtingen in de genoemde uitgave, en: Clara Strijbosch, *De bronnen van 'de reis van Sint Brandaan'*, Verloren, Hilversum, 1995.